

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Antwoord op de kritiek van Foppen

Hond, M. de

Citation

Hond, M. de. (1977). Antwoord op de kritiek van Foppen. *Acta Politica*, 12: 1977(1), 139-148.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451759>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451759>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

de enige logische bestemming, een bestemming die men moet durven kiezen (de Groot, 1972, p. 160). Of men die moed heeft zullen de Hond en In de Rooie Haan moeten laten zien.

Geraadpleegde literatuur

- Albinski, M., *Survey-research, een methode van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Utrecht/Antwerpen, 1967
- Blalock jr., H., *Social Statistics*, London, 1960
- Bruyn, L. de, Omvang van party-aanhang, *Acta Politica*, 1969/1970; ook verschenen als: Opiniepeilingen naar politieke voorkeur; wat zijn ze waard?, *Markt-onderzoek kwartaalschrift*, 3/3, 1970
- Bruyn, L. de, en W. Foppen, *Nationaal kiezersonderzoek 1972-1973*, delen 1 en 2, Nijmegen, 1974
- Cebeon, *de Methode toegelicht*, Amsterdam, 14 oktober 1976
- Cebeon, *Rooie Haan/Nipo-verkiezingsonderzoek (methode de Hond)*, Amsterdam, 1976, 8 okt.
- C.B.S., *Statistiek der verkiezingen*, Tweede Kamer der Staten Generaal, 29 november 1972, Den Haag, 1973
- C.B.S., *Statistiek der verkiezingen*, Provinc. Staten, 27 maart 1974, Den Haag 1975
- C.B.S., *Statistiek der verkiezingen*, Gemeenteraden 29 mei 1974, Den Haag, 1975
- Ende, H. van de, en M. Verhoef, *Inductieve statistiek voor gedragswetenschappen*, Amsterdam/Brussel, 1973
- Foppen, W., en E. Nuyten-Edelbroek, *Statistiek: een handleiding bij de toepassing van beschrijvende en inferentiele statistiek*, Rotterdam, 1975
- Foppen, W., *Een fundamentele en systematische kritiek*, Rotterdam, 19 okt. 1976
- Foppen, W., *Inleidende kritiek*, Rotterdam, 19 okt. 1976
- Groot, A. de, *Methodologie, grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*, Den Haag, 1972
- Hond, M. de, *De meting van politieke voorkeur; een methode tot vermindering van fouten*, AP 77/1, p. 90-110
- Huff, D., *How to lie with statistics*, Harmondsworth, 1975
- Kish, L., *Survey sampling*, New York, 1965
- N.R.C.-Handelsblad*, 16 oktober 1976
- Rijksvoorlichtingsdienst, *Beleid beschouwd*, nr. 3289, d.d. 22 oktober 1976
- Segers, J., *Sociologische onderzoeksmethoden*, Assen/Amsterdam, 1975
- Thomassen, J., De betrouwbaarheid van vragen over kiesgedrag, *Acta Politica*, 1974, p. 398-412
- Vervoort, H., Werkelijk betrouwbare verkiezingsonderzoeken vinden alleen in het stemlokaal plaats, *Vrij Nederland*, d.d. 6 november 1976
- Wergroep Nationaal Verkiezingsonderzoek, *De Nederlandse Kiezer '71*, Meppel, 1972
- Wergroep Nationaal Verkiezingsonderzoek, *De Nederlandse Kiezer '72*, Alphen a/d Rijn, 1973
- Wergroep Nationaal Verkiezingsonderzoek, *De Nederlandse Kiezer '73*, Alphen a/d Rijn, 1973

Antwoord op de kritiek van Foppen

door M. de Hond

Inleiding

Met stijgende verbazing en met groeiende boosheid, heb ik het voorgaande artikel van Foppen gelezen en ik ben blij dat ik nog de gelegenheid heb om in dit nummer van *Acta Politica* te repliceren.

Iemand die in zijn titel spreekt van 'kwade opzet' zonder dat hij in zijn tekst die bewering maar ook enigszins waarmaakt; iemand die getuige zijn hele artikel (zie ook het overige deel van zijn titel) en ook via andere publicaties er op uit is de schrijver van dit artikel als wel de bewerkingen door deze schrijver uitgevoerd en verantwoord, opzettelijk in een kwaad daglicht te stellen, zonder daarbij *elementaire normen* van fatsoen te handhaven, zo iemand is het eigenlijk niet waard om nog verder mee te discussiëren.

Ten behoeve van de lezers van *Acta Politica* vind ik het echter noodzakelijk om op zijn kritiek in te gaan. Daarbij zal ik me beperken tot een aantal hoofdlijnen, want als ik in details zou treden dan zou ik nog een heel nummer van *Acta Politica* kunnen vullen.¹

Overigens ben ik altijd bereid met elke redelijke criticus in debat te gaan, zowel in als buiten *Acta Politica*.

Foppens kritiek

Het artikel van Foppen valt in drie delen uiteen:

- 1 behandeling van de steekproef,
- 2 behandeling van de gestelde vragen,
- 3 behandeling van mijn methode.

Ten aanzien van zijn kritiek m.b.t. de steekproef en de gestelde vragen kan ik in het algemeen meegaan, hetgeen overigens geen verrassing is voor iemand die mijn artikel goed heeft gelezen. Het is nl. zo dat zowel de steekproef als de vragen voor mij gegevenheden waren. Ik ben op geen enkele wijze betrokken (geweest) bij de opzet of uitvoering van de steekproef of de vragen. Sterker nog, het is zelfs de reden waarom ik mijn methode heb ontwikkeld. *Als nl.*

zowel de steekproef als de gestelde vragen volledig aan alle ideale eisen hadden voldaan, dan was mijn methode in het geheel niet nodig geweest. Ik probeer met dezelfde kritische instelling als Foppen dat te gebruiken van deze beschikbare 8 jaren weekpeilingen van NIPO, wat bruikbaar is. Zo gebruik ik de 'heeft gestemd'-vraag alleen als vergelijkingsmogelijkheid met een verkiezingsuitslag vlak na die verkiezingen. Vervolgens functioneert deze vraag slechts als mogelijkheid om de weekpeilingen t.o.v. elkaar te ijken. Het is dan ook merkwaardig, dat Foppen, bij de behandeling van mijn methode in zijn hoofdstuk 3, uitgaat van de veronderstelling dat zowel de steekproef als de vraagstelling juist is. 'Noodzakelijkerwijs wordt voor de behandeling van de methode verondersteld dat zowel de wekelijkse 'steekproeven' als de gehanteerde vragen niet ondeugdelijk zouden zijn' (Foppen, p. 112). In die situatie zou in ieder geval de systematische correctie overbodig zijn!

Daarnaast laat Foppen in zijn artikel zien, nog steeds niet te begrijpen hoe mijn methode werkt:

— Meent Foppen: *'De Hond schijnt dit te onderkennen: (a) verschil in samenstelling van de steekproef; (b) weigeringen, afwezigheid; (c) onnauwkeurig uitzetten van de steekproef; (d) de verkeerde keuze van de respondenten door enquêteurs, echter zonder daaruit enige conclusies te trekken'* (Foppen, p. 123). (Het onderstreepte zijn Foppens woorden, de rest is een door Foppens afgeleid citaat uit mijn artikel). Iemand die dat opschrijft nadat hij al mijn stukken gelezen heeft begrijpt niet wat ik doe, of wil het niet begrijpen.² *Ik trek daaruit wel conclusies. Mijn foutcorrecties zijn juist daar antwoorden op.*

— Op pagina 129 stelt Foppen bijv. 'Waar de Hond zijn ingebouwde mogelijkheid vandaan haalt, . . . is een raadsel'. Misschien kan Foppen dan hoofdstuk 4 van mijn artikel nogmaals lezen, want daar leg ik het uit.

— De stelling van Foppen dat de steun voor de correcties op cirkelredeneringen berust, is m.i. een ander voorbeeld van zijn onbegrip. Voor alle duidelijkheid daarom nog dit: Mijn vermoeden dat er systematische fouten kunnen bestaan bij peilingen van politieke voorkeur door diverse onderzoeksbureaus is gerezen door de resultaten van die peilingen vóór de verkiezingen te vergelijken met die verkiezingsuitslagen. Dat de CPN dan altijd een te laag percentage heeft was velen bekend. Ook de andere kleinere partijen scoorden doorgaans in peilingen lager dan bij de verkiezingen. Een aandachtige vergelijking van de verschillende peilingen van verschillende bureaus leert ons dat de PvdA vaak een hoger percentage scoort in die peilingen dan bij de verkiezingen. NIPO was de enige die een lange historische reeks bezat van weekpeilingen met een 'heeft gestemd'-vraag. Door een vergelijking tussen de resultaten van deze vraag kort na 4 verkiezingen zelf, was ik in staat om dit vermoeden hard te maken en te laten zien wat de gevolgen zijn van deze syste-

matische fout.

Mijn tabel 2 is dan ook een voorbeeld van een correctie ontleend aan het 'heeft gestemd' na de verkiezing van 1972, op het 'zou stemmen' voor de verkiezing van 1974.

Het zal iedere lezer opvallen dat Foppen veel pagina's aan de systematische fout besteedt, zonder ook maar een keer vast te stellen dat het toch wel opmerkelijk is dat na 4 verkiezingen de over- en ondervertegenwoordiging bij vrijwel alle partijen steeds in dezelfde richting loopt, noch dat deze over- en ondervertegenwoordiging per partij na 4 verkiezingen redelijk overeenkomt. Foppen wilde waarschijnlijk voorkomen dat de lezer van zijn artikel de indruk kreeg dat ik toch iets zinnigs aan het doen was.³

Dat ik door de vermindering van de standaarddeviatie ten gevolge van de incidentele correctie het gevoel heb dat deze correctie in de goede richting werkt, komt voort uit mijn overtuiging dat het Nederlandse electoraat stabiel is in zijn politieke voorkeur dan wel eens wordt gedacht. Dat is natuurlijk geen bewijs van de juistheid van mijn bewerking, maar het maakt hem wel plausibeler. Bovendien is deze correctie voor een belangrijk deel bedoeld om de steekproeven met elkaar te vergelijken. Iets wat zonder deze correctie m.i. niet goed mogelijk is (zelfs niet als de twee steekproeven niet significant van elkaar verschillen kwa 'heeft gestemd', want niet significante verschillen houdt nog niet in dat ze hetzelfde zijn!!).

'Blunders' en 'fouten'

Ook nog even in het kort enkele opmerkingen over Foppens hoofdstukken 'reken-technische blunders' en 'elementaire statistische fouten'. Het is opvallend dat Foppen in de paragraaf 'elementaire statistische fouten' in de eerste plaats uiteenzet hoe hij het gedaan zou hebben. Veel minder duidelijk uit hij zich t.a.v. wat er statistisch dan wel fout is aan mijn methode. Als Foppen aan het eind van deze paragraaf (Foppen, p. 134) stelt dat ik verkeerde 'marges van betrouwbaarheid' gebruik dan blijkt daaruit dat hij de opzet van de bijlage voor de pers niet heeft begrepen en de tekst onder de tabel niet heeft gelezen. Deze bijlage aan de pers was bedoeld als een algemeen stukje over de rol van betrouwbaarheidsmarges bij steekproevenonderzoek. Bij 4 waarden van N en 7 waarden van p werden marges bij 95 % betrouwbaarheid aangegeven. Met daaronder direct de zin 'Dus bij een onderzoek dat aan alle eisen beantwoordt . . . (de methode toegelicht bijlage 1).

Dat Foppens eigen statistische kennis niet zo groot is als men zou mogen vermoeden bij iemand die zoveel statistische boeken op pre-candidaatsniveau heeft gelezen, blijkt b.v. uit zijn opmerking: *'Indien de antwoordverdeling binnen de betrouwbaarheidsmarges valt, dan zijn de eventuele verschillen met*

de feitelijke uitslag aan het toeval te wijten en wordt de steekproef wel representatief geacht voor wat betreft stemgedrag' (Foppen, p. 131-2). Een beschamende zin voor een criticus, die overal verkondigt dat ik niet gehinderd zou zijn door enige kennis van zaken. Men moet toch weten dat een niet significant verschil betekent dat het aan toeval *kan liggen*, maar *niet* aan toeval *hoeft te liggen*.

Foppen maakt hierbij één van de meest elementaire fouten die je kunt maken in de inductieve statistiek.

Dat Foppen een steekproef representatief noemt t.o.v. een bepaald kenmerk als de verdeling van dat kenmerk in de steekproef niet significant afwijkt van de populatieverdeling van dat kenmerk is onjuist. In zijn voorbeeld van p. 132 en verder zou dit inhouden dat een steekproef waarin 23,3 % opgeeft PvdA gestemd te hebben representatief geacht wordt t.a.v. het kenmerk 'heeft PvdA gestemd' terwijl dat percentage 4 % lager ligt dan de werkelijke uitslag. Men kan zich voorstellen tot welke verkeerde veronderstellingen men op basis van deze steekproef kan komen, als men zich realiseert hoe hoog het percentage der kiezers is die bij een verkiezing dezelfde keuze maakt als bij de vorige verkiezing. Zo stemde in 1971 bij de grote partijen tussen de 66 % en 83 % op dezelfde partij als in 1967. (De Nederlandse kiezer '71, blz. 32).

Dat Foppen vindt dat je in een dergelijk geval *niet hoeft te corrigeren* blijkt uit zijn opmerkingen op p. 132: 'Bovendien wanneer een steekproef met 95 % zekerheid valt binnen de betrouwbaarheidsmarges hoeft je helemaal niet te gaan ijken'. Later in zijn artikel vindt Foppen zelfs dat je dan *niet mag corrigeren* (p. 134): 'Steekproeftheoretisch en statistisch is het niet toegestaan om te herwegen als het verschil tussen de antwoorden op de 'heeft gestemd'-vraag niet significant afwijkt van de feitelijke verkiezingsuitslag'.

Blijkbaar mag je volgens hem alleen maar herwegen als er sprake is van een significant verschil.

Iets wat hij elders echter weer tegenspreekt.⁴

Overigens moeten er volgens hem situaties zijn waarbij herwegingen zijn toegestaan want hij stelt: 'Met behulp van zogenaamde herwegingsprocedures kan men daarnaast nog marginale correcties aanbrenge binnen de responsegroep' (Foppen, p. 116).

Dit blijkt ook wel uit de steekproefverantwoording door Foppen in De Nederlandse kiezer '73, waarbij hij toegepaste herwegingen beschrijft.^{5 6 7}

Overigens maakt hij in dat stuk niet duidelijk welke criteria hij heeft toegepast voor dat herwegen.

Gezien het bovenstaande ga ik er maar vanuit dat herwegen volgens hem wel mag als er sprake is van een significant verschil, want anders mag er volgens hem *nooit* herwogen worden.

Foppens stellingname bij zijn voorbeeld, consequent interpreteren impliceert:

Als de PvdA in de peiling voor wat betreft het 'heeft gestemd' 4 % lager ligt dan de werkelijke uitslag en dit verschil is niet significant dan mag er niet herwogen worden, want het is toeval. Als de PvdA echter 5 % te laag ligt dan is het verschil wel significant en mag er dus wel gecorrigeerd worden. Een zeer typische situatie, die je in sommige gevallen doet hopen dat de verschillen wel significant zijn.

Ten aanzien van de rekentechnische *blunders* die ik gemaakt zou hebben, moet ik constateren dat het verschil tussen zijn en mijn getallen niet het gevolg zijn van beter rekenen van Foppens kant, maar veeleer van het volgen van andere procedures.

Zo berekent hij in kolom 3 van zijn overzicht 2 (p. 135) een systematische correctiefactor door het gemiddelde te nemen van de kolommen 1 en 2. Deze vergelijkt hij dan met zijn systematische correctiefactor (kolom III) om vervolgens een verschil te constateren dat mijn vermeende rekentechnische blunders moet aantonen. Een zeer logisch verschil, omdat mijn systematische correctie *niet* gebaseerd is op het gemiddelde van de systematische fouten van 1972 en 1974. Dat heb ik ook nooit ergens gesteld. Niettemin is het voldoende voor Foppen om te stellen 'Men oordele zelf over de willekeur waarmee de Hond de ene keer fors naar beneden en dan weer naar boven afrondt enz'. (p. 135).

Een hoogst merkwaardige procedure van Foppen: Hij schrijft mij bepaalde handelingen toe. (Ik zou het gemiddelde tussen de eerste en tweede kolom hebben uitgerekend.) Vergelijkt vervolgens mijn uitkomsten met datgene wat er volgens die handelingen uit zou moeten komen en concludeert dan dat ik het verkeerd heb gedaan (mijn zogenaamde rekentechnische blunders).

Een vergelijking tussen kolom I en 1, en kolom II en 2 leert de lezer of ik al dan niet juist kan afronden. Het verschil tussen kolom III en 3 berust niet op afrondingsverschillen maar op een andere bewerking. Daarnaast is kolom IV nooit door mij als systematische foutcorrectie opgevoerd, maar in één van mijn teksten gebruikt als een globale (en onnauwkeurige) toelichting op de systematische fouten in een tabel.

Hoe goed is de methode nu eigenlijk?

Ik wil nogmaals stellen dat ik me bewust ben dat de cijfers zoals ze via mijn methode verkregen zijn, ten gevolge van allerlei onvolmaaktheden ook niet perfect zijn. Ik pretendeer echter dat deze cijfers beter zijn dan die van vergelijkbare onderzoeken naar politieke voorkeur in Nederland (dus van Bureau Lagendijk, de Nederlandse Stichting van de Statistiek en het basis NIPO-materiaal).

Dat het beter zou kunnen, daarvan ben ik me volledig bewust. Maar dat zal

met veel moeite, mankracht en financiële offers gepaard gaan.

Dat de ideale toestand niet bereikt is, lijkt voor Foppen voldoende om dan maar mijn bewerkingen onzin te vinden. Hij stelde immers zelf: 'Zijn resultaten zijn de meest onbetrouwbare die ik ooit gezien heb' (Quod Novum) van 20 oktober 1976).

Terwijl Foppen toch in andere situaties (Het Nationale Kiezeronderzoek 1972/1973) wel bereid is te accepteren dat de ideale situatie niet gerealiseerd wordt. 'Hoe imperfect ook, werd deze methode toch als een *redelijke* vervanging van de tweetraps a-selecte steekproef gezien' (Foppen, p. 114).

Juist deze opstelling van Foppen komt me als ergerlijk over: Meester Foppen die leerling De Hond geen 6 wenst te geven, maar een 1, omdat het in de ogen van de meester geen 10 waard is. Hij geeft zichzelf echter wel een 8, terwijl hij ook erkent dat het geen 10 waard is!!

Tot slot dan nog enkele opmerkingen over vergelijkingen tussen de peilingen vóór de verkiezingen en de verkiezingsuitslagen. Ondanks alle voorbehoud die men daarbij moet maken, wordt de vergelijking tussen de peiling en de verkiezingen door iedereen gemaakt. Na het lezen van de kritiek van Foppen zou de mening kunnen postvatten dat de resultaten van mijn bewerkingen vrijwel geen verband houden met de werkelijke politieke voorkeur in Nederland. Hoewel niemand kan verwachten dat de verkiezingsuitslag volkomen zal overeenstemmen met de peiling (er zijn factoren die verschillen kunnen veroorzaken, zoals opkomst en verschuivingen op het laatste moment) lijkt het mij illustratief om toch enkele vergelijkingen te trekken.

In tabel 8 laat ik zien de gemiddelde verschillen tussen de bruto NIPO-cijfers in de laatste vier weken voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1971 en 1972 en de Provinciale Statenverkiezingen van 1970 en 1974 voor de drie grootste partijen (waarbij de KVP, ARP en CHU bij elkaar worden opgeteld) en de uitslagen van die verkiezingen. Daarnaast bereken ik die gemiddelden voor de cijfers na mijn bewerking van de NIPO-cijfers (met één systematische correctiefactor, nl. de huidige, voor alle vier peilingen). Ter illustratie tevens de voorgaande Tweede Kamer- of Provinciale Statenverkiezingsuitslag, uitgaande van de mogelijke veronderstelling dat een verkiezingsuitslag van minder dan 2 of 3 jaar daarvoor een betere 'voorspeller' is dan de peilingen met zoveel onvolkomenheden.

Deze tabel leert ons dat:

- (a) de cijfers die verkregen zijn na mijn bewerkingen bij deze 4 verkiezingen voor de drie partijen of partijcombinaties gemiddeld een betere 'voorspeller' voor de verkiezingsuitslag waren dan het bruto NIPO-materiaal of de uitslag van de voorgaande verkiezing;
- (b) de gemiddelde NIPO afwijkingen absoluut weinig verschillen van de afwijkingen wel rekening houdend met het teken; dit is m.i. toe te schrijven aan

Tabel 8: Gemiddelde verschillen tussen twee peilingen en één pseudo-peiling en de verkiezingsuitslagen bij 4 verkiezingen (T.K. '71 en '72 en P.S. '70 en '74)

	gemiddelde absolute afwijking			gemiddelde afwijking (rekening houdende met het teken)		
	bruto-NIPO	De Hond	vorige verkiezing	bruto-NIPO	De Hond	vorige verkiezing
PvdA	2,2	1,1	1,6	+ 2,1	- 0,6	- 1,6
VVD	1,7	0,8	2,9	- 1,7	+ 0,1	- 2,1
CDA	4,9	2,2	3,3	+ 4,2	- 0,4	+ 3,3

(+ betekent dat de peiling hoger was dan de verkiezingsuitslag)

de systematische fout.

Dit houdt niet in dat dus mijn cijfers vlak voor de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen beter *zullen* overeenkomen met de uitslag van die verkiezing dan die van andere peilingen. Wel lijkt het mij dat *de kans groter is* dat de mate van verschil kleiner zal zijn dan die van andere peilingen. Aannemende althans dat er structureel niet iets verandert in de opzet en de uitvoering van het peilen van politieke voorkeur in Nederland.

Tenslotte

De kritiek van Foppen blijkt dus te berusten op:

- het opsommen van vele correcte stellingen, die echter mijn bewerkingen niet aantasten en/of die zich eveneens richten tegen vergelijkbare onderzoeken;
  - een interpretatie van mijn methode, waaruit blijkt dat hij niet goed begrijpt *waarom* ik het doe en *wat* ik doe;
  - het opgeven van enkele flagrante incorrecte stellingen, die men niet zou verwachten bij iemand die op een dergelijke wijze in het openbaar meent een collega zo de grond in te boren als Foppen op diverse plaatsen heeft gedaan en doet;
  - de toevoeging van een onsympathiek en tendentius sausje, waarbij enerzijds zowel in de vakpers als in andere media, een terminologie wordt gebezigd die zeer ongebruikelijk is bij discussies tussen vakbroeders op wetenschappelijk niveau, en anderzijds bestaat uit het (bewust of onbewust) verkeerd weergeven van mijn beweringen of handelingen.
- Op grond daarvan sluit ik hierbij de discussie met Foppen. Ik blijf bereid verder met iedereen over mijn bewerkingen te discussiëren; in dit blad of op andere plaatsen: met politicologen, sociologen, statistici of wie dan ook. Ik hoop

dan ook dat enkele van deze onpartijdige deskundigen bereid zijn hun mening over beide artikelen kenbaar te maken.

Noten

1 Via deze noot toch informatie over de voorgeschiedenis, aangezien Foppen daar ook in zijn inleiding aandacht aan besteed en in staat is om ook daarbij mijn rol als dubieus voor te stellen.

Op maandag 11 oktober werd ik o.a. door Foppen opgebeld met vragen over de toelichting op de methode. In de nacht van die maandag en dinsdag schreef ik die toelichting en verzond hem die dinsdag naar een vijftigtal personen, waaronder Foppen.

Wie schetst mijn verbazing, dat ik, toen ik terugkwam van het verzenden van deze post, opgebeld werd door journalisten om te reageren op de kritiek van Foppen. Een kritiek die gebaseerd was op veronderstellingen, een soort standaardkritiek op peilingen van politieke voorkeur, waarbij volledig voorbij werd gegaan aan mijn uitgevoerde bewerkingen. Op vrijdag 15 oktober belde Foppen me op en deelde mij mede dat hij op 20 oktober aan de Erasmus Universiteit een lezing zou houden over mijn methode en hij zegde mij toe het stuk dat hij daarover gemaakt had voor die lezing toe te zenden, zodat ik nog tijdig hem mijn op- of aanmerkingen kon mededelen . . . Op donderdag 21 oktober ontving ik dat stuk pas, terwijl ook in Quod Novum van 20 oktober Foppen uitgebreid zijn mening verkondigde, waaronder de kwetsende zin 'Absoluut niet gehinderd door enige kennis van zaken'.

Opmerkelijk is, dat ik nergens meer in de geschriften tegenkom de uitspraak die Foppen me op 15 oktober telefonisch overbracht 'Een interessante poging tot reductie van fouten'.

Uit het stuk van Foppen voor de marktdag van 20 oktober op de Erasmus Universiteit bleek dat hij mijn toelichting niet goed had begrepen, terwijl er ook een aantal haastige formuleringen mijnerzijds door kwaadwillende critici verkeerd konden worden geïnterpreteerd. Toen dan ook op 22 oktober Acta Politica me vroeg om een stuk te plaatsen in dat blad over de methode, omdat ook Foppen dat van plan was heb ik mijn artikel geschreven, waarbij ik geprobeerd heb om zo duidelijk en eenduidig mogelijk mijn bewerkingen aan te geven. Foppen is daar ontstemd over en stelt in zijn inleiding (blz. 122): 'Daarnaast ben ik hierdoor in staat om beide toelichtingen aan elkaar te toetsen'. Foppen wenst niet alleen mijn methode te bespreken, maar probeert ook mij op zoveel mogelijk manieren te laten hangen. Daarbij moet in gedachte gehouden worden dat dit stuk maar in beperkte kring is verspreid, zeer haastig is gemaakt, maar in principe niet afwijkt van het stuk dat in deze Acta Politica is gepubliceerd.

2 Illustratief voor de niet congruente wijze van aanpak is de wijze waarop Foppen vindt dat ik wel te werk had kunnen gaan. Nadat zowel hij als ik omstandig uiteen heb gezet waarom de vraag naar het 'heeft gestemd' niet precies hoeft te meten wat je denkt dat je meet (er zijn respondenten die wat anders noemen dan hun werkelijke vorige stemgedrag) stelt Foppen 'De Hond had als hij voor 95 % betrouwbaar onderzoek had willen doen vanaf iedere verkiezing per week via de 'heeft gestemd'-vraag moeten kijken of de steekproef representatief was' (blz. 132).

'Omdat de NIPO-steekproef niet ideaal is, maar de verkiezingsuitslag wel bekend is, is men vanwege de 'heeft gestemd'-vraag in staat om statistisch te toetsen (met een waarschijnlijkheid van bijvoorbeeld 95 %) of de steekproef wel of niet representatief is voor wat betreft het stemgedrag. Men kan dan met 95 % zekerheid bepalen of de antwoordverdeling op de 'heeft gestemd'-vraag wel of niet valt binnen de betrouwbaarheidsmarge van de feitelijke uitslag' (blz. 131). Terwijl wij beiden het eens zijn dat, zeker een tijd na verkiezingen, de vraag naar het 'heeft gestemd' niet meer precies meet wat je denkt te meten, is deze vraag blijkbaar voor Foppen nog wel goed genoeg om statistische verschillen te toetsen met de werkelijke verkiezingsuitslag. Terwijl ik juist van ijking van iedere steekproef met de werkelijke verkiezingsuitslag heb afgezien, in verband met de door ons beide gesignaleerde problemen rond de 'heeft gestemd'-vraag (De Hond, paragraaf 4.2).

3 In zijn stuk 'een fundamentele en systematische kritiek op de methode De Hond' geschreven voor de marktdag op de Erasmus Universiteit stelt Foppen wel in een kritiek op een ander aspect 'Het feit dat de PvdA doorgaans te hoog uit NIPO-enquêtes komt, i.v.m. verkiezingsuitslag, wordt veroorzaakt door de systematische vertekening onder de wekelijkse NIPO-onderzoeksvragen . . .' (blz. 2 van de incidentele kritiek).

4 In het reeds eerder genoemd interview met Foppen in Quod Novum van 20 oktober staat o.a. 'Dat betekent dat er waarborgen moeten zijn dat de verdeling in de steekproef naar een aantal kenmerken, zoals leeftijd, geslacht, inkomen etc. overeen komt met de verdeling in het electoraat als geheel. Is die verdeling scheef dan moet je de steekproef weggooien'.

5 In bijlage 1 van De Nederlandse Kiezer '73, geschreven door Foppen, waarin de verantwoording van de non-response, de herweging en de representativiteit aan de orde komt, wordt ook verantwoording afgelegd van een herwegingsprocedure.

'Binnen beide steekproeven bleek dat voor een tweetal combinaties een iets te klein aantal gesprekken was binnengekomen. Bij de verse steekproef waren de leeftijdscategorieën ondervertegenwoordigd en bij de jongerensteekproef was het aantal vrouwen aan de lage kant. Door middel van kaartduplicatie van a-select gekozen kaarten uit combinaties die een te gering aantal gesprekken bevatten, werden deze tekorten opgeheven en kregen de ondervertegenwoordigde groepen hun gewenste aandeel in de steekproef. . . Op basis van de landelijke verdeling van bovengenoemde demografische kenmerken kan de uiteindelijke verdeling van deze kenmerken per steekproef als representatief voor de Nederlandse kiezer worden beschouwd'.

(De Nederlandse kiezer '73, blz. 149). Zowel vóór als na het uitvoeren van deze herweging van de twee steekproeven wordt geen significantietoetsing gerapporteerd op de relevante demografische kenmerken.

6 In mijn artikel, heb ik éénmaal de techniek van Foppen gehanteerd om, als iets niet duidelijk genoeg gesteld is direct het slechte te veronderstellen.

In bijlage 2 op blz. 151 van de Nederlandse kiezer '73, geschreven door Foppen, wordt een verantwoording gegeven van de schaalconstructies. Er werd een factor-analyse uitgevoerd op attitude-vragen m.b.t. progressiviteit en conservatisme. In mijn noot 4 stel ik dan, dat er bij het uitvoeren van de factor-analyse geen rekening gehouden is met het feit dat er kaartduplicatie uitgevoerd is, waardoor er identieke paren kaarten in het bestand voorkwamen. Foppen springt

daarop in en noemt dat een 'noodzakelijke weerlegging van stemmingmakerij' (blz. 124).

Nog even voorbijgaand aan het feit wie van ons twee voortdurend bezig is stemming te maken, verschilt zijn mededeling in zijn artikel in deze Acta Politica van de mededeling in 'De Nederlandse kiezer '73'. In de bijlage 2 van De Nederlandse Kiezer '73' staat nl. alleen '... werden bij beide factor-analyses alle respondenten verwijderd die op enig factor-item weet niet' of 'geen antwoord' scoorden.

In die bijlage staat niet vermeld, dat tevens de 65 bijgewogen kaarten zijn verwijderd.

Deze mededeling bereikt me pas via het voorafgaande artikel van Foppen, waarin staat 'De genoemde factor-analyse is bovendien slechts uitgevoerd op de eerste steekproef met uitsluiting van de zgn. missing-data, waaronder de 65 bijgewogen kaarten' (blz. 124).

Ik wil direct aannemen dat dit inderdaad zo gebeurd is, maar het is wel een duidelijke illustratie wat er kan gebeuren als je bewust bepaalde zinnen uit een onderzoek in een kwaad daglicht wilt stellen.

7 Het enige moment dat Foppen in zijn bijlage over significantie spreekt, wanneer hij een verantwoording van de non-response geeft, de herweging uiteenzet en de representativiteit bespreekt in de Nederlandse kiezer '73 (blz. 148 e.v.) is om de verschillen tussen de verdeling in de steekproef van het stemgedrag in 1972 te vergelijken met de werkelijke verkiezingsuitslag. Na eerst in 15 zinnen mogelijke verklaringen aan te dragen voor de verschillen die men kan opmerken bij de diverse partijen, waaronder het band-wagon effect, de gezagsgetrouwe instelling van de aanhang bij bepaalde partijen, en het verzwijgen van partijkeuze, stelt Foppen 'Overigens bleken de gesignaleerde verschillen tussen het stemgedrag binnen de steekproef en de landelijke stembusuitslag niet significant te zijn bij een significantieniveau van 95 %' (blz. 150). Of Foppen kiest voor het één of voor het ander. Op grond van zijn stellingen in het voorgaande artikel, zou hij bij deze vergelijking van stemgedrag met de uitslag moeten stellen dat het verschil niet significant is en kan worden toegeschreven aan toeval. Alle verklaringen die hij dan aandraagt voor de geconstateerde verschillen doen dan niet ter zake. Of Foppen erkent dat de verschillen niet alleen aan toeval kunnen worden toegeschreven, dan zou hij toch althans een deel van mijn bewerkingen moeten kunnen fiatteren.

8 Het is duidelijk dat een deel van mijn beweringen is gebaseerd op een aantal arbitraire beslissingen, die ik zo verantwoord mogelijk heb proberen te nemen. Om mijn bewerkingen uit te voeren heb ik ze moeten nemen. Elke andere beslissing zou even arbitrair zijn, maar wellicht minder verantwoord.

Tijd, ruimte en politiek - het thema van het tiende Wereldcongres van politicologen

door G. P. Noordzij

Van 16 t/m 21 augustus 1976 vond te Edinburgh het door ruim 1700 politicologen bezochte Tiende Wereldcongres plaats van de International Political Science Association (IPSA). Het hoofdthema van het congres — Time, Space and Politics — zou gemakkelijk kunnen worden opgevat als esoterisch en bij oppervlakkige beschouwing zou men tot de conclusie kunnen komen dat het moeilijk concretiseerbaar is. Dat met het hoofdthema niettemin een hoogst interessante en ook zeer actuele theoretische en praktische problematiek wordt aangeduid is tijdens het congres gebleken uit de bijdragen van zeer veel deelnemers aan dit driejaarlijks internationaal politicologisch gebeuren.

Uit de verbijzondering van het hoofdthema in een tweentwintigtal deelthema's blijkt reeds de veelheid van onderwerpen die door het hoofdthema worden gedekt. Teneinde een indruk te geven volgt een greep uit de onderwerpen en studiegebieden die onder het hoofdthema aan de orde kwamen: simulatie; vergelijkende geschiedenis en vergelijkende politicologie; ontwikkelings- en evolutietheorieën; planning, futurologie; patronen van time and space cleavages in politieke systemen; time, space and law; spatial models of political analysis; time and space aspects van recente theoretische ontwikkelingen; voorspelling en beïnvloeding van politieke verandering; de toekomst van de internationale politiek; sociale en culturele planning.

'At the most superficial level, all things happen in Time and in Space and hence all things can be considered under one or other of these aspects', aldus Finer (Oxford) in een der 'keynote addresses'. Zowel Time als Space hebben evenwel betekenis voor de (onder)scheiding van elementen ener verzameling, of zulks nu in de vorm van kaarten, diagrammen, tabellen, of in de vorm van een analyse gebeurt.

De mens kan tijd en ruimte niet anders organiseren dan in termen van contrasten en hiërarchieën, zo concludeerde Laponce (University of British Columbia, Canada), aftredend voorzitter van de International Political Science Association. Voor wat de ruimte betreft valt te denken aan het onderscheid tussen centrum en periferie. Aan het begrip tijd lijkt de drieslag verleden, heden en toekomst inherent te zijn.